

॥ श्रीगोकुलेशो विजयते ॥

अथ

॥ श्रीदण्डाकर दिवाकरः ॥

लेखक :

पण्डित बालमुकुन्द वैकुण्ठराय

वीरपुर (रेवाकांठ)

किं. १-४-०

આમુખ

સર્વ વૈષ્ણવ તિલકોમાં લલાટમાં કરવાનું મુખ્ય તિલક તો હંડાકાર જ છે. તેની પ્રાચીનતા પુરાણો તથા ઉપનિષદોના પ્રમાણોથી દર્શાવત વિજયી શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજે સિદ્ધ કરી છે. હંડાકાર તિલક ઠોને કહેવું એ વિષે બે પ્રકારો પ્રૃષ્ઠિ સંપ્રદાયમાં સદીઓથી ચાલ્યા આવે છે, શ્રીગોકુલેશપ્રભુની અનન્ય સૃષ્ટિ ને હંડાકાર તિલક કરે છે તેને “છુટું તિલક” કહે છે અને છતર વૈષ્ણવો ને તિલક કરે છે તેને “ખાંધું તિલક” કહે છે. ભગવત્સેવામાં ધરધરની પ્રજાલિકા જુદી જુદી હોવા છતાં સંપ્રદાયમાં જેમ જુલુજુલુ ગણાય છે, તેમ તિલકવિધેના બે પ્રકારો પણ જુલુજુલુ જ ન ગણાય. તેથી જ શ્રી ગોકુલેશપ્રભુની સૃષ્ટિના તિલકને “કૃપણા” તથા ‘સડો’ કહેવું એ સંપ્રદાયબદ્ધિમુખતાનું જ સ્તોતક ગણાય. છતાં કાલિવાવાડના એક ખૂણામાં તેવાં બાપણો થયાં અને તે ગહેર-પત્રેમાં છપાયાં. પરિણામે તેની સામે સ્થળે સ્થળે ગહેર સભાઓ ભરાઈ અને તિલક સામે થયલા ગંદા આક્ષેપો તરફ સખ્ત તિરસ્કાર દર્શાવવામાં આવ્યો. છાપાંઓમાં પણ ખૂબ ચર્ચા ચાલી અને શ્રીગોકુલેશ પ્રભુની સૃષ્ટિના આનુવંશિક અનુયાયી વિદ્વાન પંડિત શ્રી બાલમુકુંદ વૈકુંઠરાય શાસ્ત્રીએ તેના જવાબો આપ્યા.

ત્યારબાદ અમદાવાદમાં આ પ્રકરણે ઉત્તર સ્વરૂપ ધ્યુ. સામ-
સામી શાસ્ત્રાર્થોના પડકારો થયા. શ્રીગોકુલેશ્વરપ્રભુની સૃષ્ટિના શાસ્ત્રાર્થ
માટેના સખળ પ્રયાસો આક્ષેપકોની ચૂપકોદોષી નિષ્ફળ નીવડ્યા
અને આક્ષેપકોએ શાસ્ત્રાર્થનો સંભવ જ ઉભો થવા દીધો નહિ.
આ ચર્ચાનો પડધો શ્રીવલ્લભકૃષ્ણ સમસ્તની ભવિષ્ય સમા શ્રીશુદ્ધા-
દેવ વૈષ્ણવેશ્વરનાટીય મહાસભામાં પડ્યો અને આવી ચર્ચા તે સંપ્ર-
દાયને અહિતકર ગણવામાં આવી.

નિત્ય લીલાસ્થ ચતુર્થ પંચમપીઠાધીશ્વર પૂજ્યપાદ ગોસ્વામી
શ્રીવલ્લભાચાર્યજી મહારાજની એવી ઇચ્છા હતી કે આ બધું પ્રક-
રણ એક પુસ્તકાકારમાં સંગ્રહરૂપે પ્રકટ કરવું જોઈએ અને ભવિ-
ષ્યમાં શ્રીગોકુલેશ્વરપ્રભુની સૃષ્ટિના આતિથક ઉપર કોઈ વિદ્વાન આક્ષેપ
ન કરી શકે તેને વાદ અથ (સંસ્કૃતમાં) પ્રકટ કરવો જોઈએ.
આપશ્રીની એ અભિલાષા આ પુસ્તક દ્વારા પૂર્ણ કરીને પડિત
શ્રી બાલમુકુન્દજી શ્રી ગોકુલેશ્વરના ચતુર્થપીઠ તરફ પોતાની
અનન્ય ઉત્કટ ભાવના દર્શાવી છે.

આ પુસ્તક હું આપું વાંચી મર્યો છું. તેમાં શાસ્ત્રીય પ્રમા-
ણથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે, મુખ્ય દંડાકાર તિલક તો શ્રીગોકુ-
લેશ્વર પ્રભુની સૃષ્ટિ જે દ્વિરખ તિલક કરે છે તેજ છે.

દંડાકાર તિલક વિષે ખીળ પ્રાચીન તથા અર્વાચીન સંસ્કૃત
અર્થો પ્રકટ થયા છે, પણ આ અર્થ તો નવો જ પ્રકાશ અર્થ છે.
અર્થની સંસ્કૃત ભાષા અર્થ મંબીર છે. ન્યાય મીમાંસાની પદ્ધતિએ
વિષયની છણાવટ થઈ છે. પ્રમાણોના અર્થ વિશ્લેષકરણમાં બ્યાકરણ
આદિની સહાયતા સ્વીકારી છે. પ્રાચીન દાર્શનિક વિદ્વાનોના વાદ
અર્થ સમે આપો વિદ્વાપૂર્ણ અર્થ લખીને અર્થક્ષેત્રે પોતાની
વિદ્વાનો, દરેક સાંપ્રદાયિકતાનો સંપ્રદાયને સુંદર પરિચય આપ્યો છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સંહિતા, દરેક ધરમાં આ પુસ્તક હોવું
 જોઈએ. આવા વિશ્વ વિદ્યાન માટે સારા સંપ્રદાયે ગૌરવ માનવું
 ઘટે. તેથી જ અગત્યના મતભેદ છતાં પૂજ્યપાદ વિદ્વન્મુકુટમણિ
 મોરવાળી શ્રી ૧૦૮ શ્રી દીક્ષિતજી મહારાજે આ પુસ્તકને પ્રમાણ-
 પત્રથી સન્માન્યું છે, જે કૃતીની યોગ્ય કદર કરી છે.

આદ્યોક્તિઓ આ ગ્રંથનો અભ્યાસ કરશે તો તેમને સત્યનો
 સ્વરૂપ સમજાતો રહે. સદેશનાં સપ્તાયવાઓ જે આત્મ મનન કરશે
 તે બદ્ધ દેશનાં સદેશોનાં અંશ પણ રહેશે નહિ. ગ્રંથ શિષ્ટ ભાષામાં
 લખાયો છે. આદ્યોક્તિ તરફ યોગ્ય પણ રહેને આકરા શબ્દો ફેંક્યા
 નથી. વાદ્યમે છતાં સમ્પાદનો સંપૂર્ણ આદર આ ગ્રંથમાં છે.
 તેથી જ તે બનતાનું આકર્ષણ પણ થૂન જ કરશે.

વસંતરામ હરિદ્વંશી શાસ્ત્રી.

॥ श्रीगोकुलेशोविजयते ॥

ઉપોદ્ધાત

शास्त्रसंस्कारवन्तो ये प्रतिभाशालिनो बुधाः
ते पश्यन्त्वत्र शास्त्रोपमितरे वा यथारुचि ॥

વર્તમાન સમયમાં વૃદ્ધાચારોને કેટલાક જીવાનીઆઓ સડો
કહે છે અને વણીના ગોળાકારમાં સાફ કરવાનું કામ પણ હોંશિ
હોશે કરે છે, જહેનાથી ને ન બની શકે, ને તરફ અણુગમે
આવતો હોય તે પણ તહેને માટે એક પ્રકારનો સડો છે. આ સાફ
કરવાનું કામ સહેલું નથી, ધરનો સડો ધરનાં અને બહારનો સડો
બહારનાં દૂર કરે એ બધું આદિ અનાદિથી ચાલતું આવ્યું છે,
કતાં સડો પણ આપણે માનીએ તેટલો નિરૂપયોગી નથી, સડો
એટલે એક પ્રકારનો કચરો, સંસારમાં ઇશ્વરે બનાવેલી ઠાઠપણ
વસ્તુ ઉપયોગ વિનાની નથી, કચરો બીનું ઠાંડું કરવા, કારાને બીનું
બનાવવા અથવા ખાડો પુરવા વિગેરે કામમાં આવે છે, રાડાં કે
કાચુનો સડો ખાસ ખાતર માટે જ સંધરાય છે, બ્રહ્માંડરૂપ તાવ-
વામાં તમામ વસ્તુ પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ છે. વૃદ્ધાચારો તરફથી સડો
કાચે તે તરફથી આચારો-હકીકત આમ છે.

કેઈની દૃષ્ટિમાં શ્રીગોકુલેશાનુયાયિયોનું દિરેખ-દંડાકાર તિલક
રસ અને ૮૪ વૈષ્ણવોની વાતો સદાશૂંપ દેખાય તો તે તહેને સુધા-
સ્વ, સરસ કરવા, સાફ કરવા થથેચ્છ પ્રયત્ન આદરે તો આશ્ચર્ય
નથી. તહેને તે અખાલિત દક્ષ હોય તો અપેક્ષકનો રક્ષણ કરવા

મૂળરૂપે રાખવા અવગણન ન કરવા તેવો અને તેટલો જ, આઉપેક્ષા અને અપેક્ષાની એક પ્રકારની ચેષ્ટા, અત્યારનો સમય જ એવો છે કે જેણે આરોગ્યને નીકળે તો તહેની પાછળ કુતુહલપ્રિય જુએ પાછાતો તે જાતે જાણે નીકળવાનાં જ, વાવટાવાળાની બધે અવગણે પ્રતિષ્ઠિ કરવાનાં જ, આપત્તિ આવતાં વેરાઈ પછી જવાનાં, જાણજાણીની પૂરેપૂરી દુર્દશા કાંતો વકીલોની ખુશામત અથવા ટાનના અવગણ સમયમાં ગાનના અજીવવાળા જાતે કૂદી પડે, ડાન હોય કે ન હોય, આમ તેમથી એકકું કરી પોતે માની હાલિયા સિદ્ધાન્તનું મોઝામ સ્વરૂપ ઉભું કરે, સહમળવ્યા સહમળે નહિ, ડાન રહે નહિ મોલવાડે નહિ બોલે તે સાંભળે નહિ, સાંભળે તે હે સહીસે નહિ, આમ અનેક પ્રકારના નિષેધાત્મક દુરવ્યવસ્થા પેદાશ કરીને ફેરી ફરનારા ગામે ગામ ઠામે ઠામ પ્રકારમાં આવે છે, વચનું કશું નહિ, પ્રભુનાં નિર્માણ ઉપેક્ષક કે અપેક્ષકની હાલિયા એકનાં એમ જ રહેવાનાં, ઉપેક્ષા અને અપેક્ષા અને પ્રભુની અગત્યની કામ, પ્રભુની ઈચ્છાનું કારણ પછી પ્રભુ જ બધે, સો જ રહેતો અને સાદ કરનારા પછી રહેશે, ચાલતું જાતું છે.

ઉપેક્ષકને સારૂ જાણી વસ્તુમાં અપેક્ષકની અપ્રતિમશ્રદ્ધા દેખાય છે, રપર અને ટા ના વાંચનારા જોટલા સ્વરૂપ વંશ અને સંપ્રદાયમાં શ્રદ્ધા રાખે છે તેટલી અને તેવી શ્રદ્ધા હાલના વિદ્વદ્ગર્માં જોવામાં આવતી નથી, ભલે તેઓ વ્યાખ્યાતા કે અન્યકાર હોય, અવગણ નાદ કરીને વાત કરવામાં આવે તો વિદ્વદ્ગર્મનો અવગણ નિશ્ચય દેખાતો નથી, સંસ્કાર-શુદ્ધિ શ્રીહરિની કૃપા વિના ન થાય, હેટલાક વિદ્વાનો આર્થિક લોભથી કે ધનવાનોના સધર્મી સહુવાના મોહથી અથવા સાંપ્રદાયિક સંસ્થાઓમાં શિષ્યવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાથી સામ્પ્રદાયિક થવા હોય છે એટલે તેવાઓનું માનસ સ્વચ્છ

સંસ્કારના પ્રાપ્તિને જન્મપ્રતિષ્ઠા હોય છે, આવાઓના સંગબલથી એમની વિદ્યાના પ્રવૃત્તિ મુજબનો પણ સમયે જોડાણ કરે તે સમ્ભવિત છે, કેમ સ્વયં વાંચવામાં આવેલું કે આવી રીતે સમપ્રદાયમાં વિદ્યાન મળ્યાને કારણે કાર્ત્ત્વ સાથે શાસ્ત્રાર્થના પ્રસંગે અમુક બાબત અમુક મતમાં નથી તેમ સમાવચ્છે કહ્યું હોતો જવાબ પ્રતિપક્ષિયે ત્યાં ને ત્યાંજ તેમ મતમાંથી તે બાબત બતાવીને આપ્યો. આજ પ્રમાણે દિરેખ-દંડાકારની વ્યવસ્થા પણ દેખવામાં આવી તે દશ દિવસ વિદ્યાની શી પુરષોત્તમજી મહારાજના બિધ્વપુંડ્ર ધારણવાદ તથા કાર્યવાહી એ. શી ગિરિધરજી કૃત બિધ્વપુંડ્રમાર્તંડના આ મતમાં આવેલાં અવતરણોથી વિચારશીલ વિપશ્ચિદ્મણના ધ્યાનમાં આવશે અને એમને જે દેખાશે. અનર્થક છે એમ અનવસરે કહેવા વિદ્યા મહેસાઓની એટલા જ અનર્થક છે તેમ સ્કમળશે, કાર્ય-વચ્ચમાં દર્શિ-સુદ્ધિનો પ્રવેશ ન થતાં એન કેન પ્રખ્યાતિના ઉપાસનો અર્થમાં વધારો વગાડી કર્ણુચલ ઉપખંડે છે અને વિવેચકની દર્શિમાં પ્રવેશ સરોવરો બિપર તરતા જીર્ણ શીર્ણ પત્રચૂર્ણસમા દેખાય છે, નાઈલાને ના છૂટકે પિપાસુ પુરુષ હાથ હલાવીને લહેરે હાથે અથવા અપ પૂરતો કિનારે નાખે, અશુદ્ધ કળિકાળમાં શુદ્ધ-વસ્તુ પણ અશુદ્ધિના આવરણે આચ્છાદિત થવાની જ; તાજાં ખીસેલાં સુન્દર સુવચિત પુષ્પોની છાત્ર ઉપર પડેલા માલજીના મલિન રમાલ એવાં આવાં ધર્મીઓ તેપણુ એક પ્રકારનો યુગધર્મ છે, સડો સર્વજ છે અને સદામાં જ શ્રદ્ધાની બહોળલાલી છે.

પંડિત સુદર્શનાચાર્ય લખે છે કે-અત્રદિ વિદ્યાવિદ્યાના અપિ વિદ્વાંસઃ શાસ્ત્રિશબ્દવાચ્યાશ્ચ । જે આવાઓના શાસ્ત્રથી દિરેખ-દંડાકાર તિલક અશાસ્ત્રીય થઈ હોય તો આશ્ચર્ય નહિ, આગમોત્તમ વિવેકાચ્ચ દ્વિધા જ્ઞાનં તથોચ્યતે । શાસ્ત્રનો બહુ

કાર અશાસ્ત્રીય કહે નહિ અને વિવેક હોય તો પરમપરાયો પ્રચલિત
તરફ કુદૃષ્ટિ કરી વિતંડા વ્યવહારમાં પ્રવૃત્ત થવા નહિ પણ સર્વ-
મેવ કલો શાસ્ત્રે યસ્યયદ્વચને દ્વિજાઃ । આચાર્યોના વચનમાં ન
આવતું અશાસ્ત્રીય અને ધુવ અને અધુવ અનેતું સામાન્યાધિ-
કરણં હિ તેજસિભિરયોઃ કુલ્લ । તેમણે પ્રકારે સામ્ય ધટે
નહિ, અનેતું કાલ મિત્ત અને તેથી કાલોવ વ્યવસ્થા પણ પર-
સ્પત્ય મિત્ત ન સ્તેચની; કુલિયો ક્ષત્રિયતા, વ્યાકરણથી શબ્દા-
ર્થો, સમસ્યાથી પ્રવચિતતા તથા અભિધાનથી અભિધેયતા હોવા
છતાં પણ સ્વેચ્છ તથા તેજસેભ્ય વચન-માયથી દ્વિરખ-દંડાકાર ગે
અશાસ્ત્રીય થઈ જાય તો તેને 'આત્રાતં પરિલીઢમુગ્રનચરૈઃ
કુળ્યજ્ઞ વચચિતં ક્ષિત્યે વદતતીરસત્વકુપિતેનેતિવ્યથામા
કુલ્લ ।' અર્થમાં આપણી સુચકી થઈ, ગેદાપોદથી જરા ચાટણી
થઈ, સ્વેચ્છ દલિત વીજ નમે વડે પીંખણી થઈ, પેપરના
પત્ર સ્વેચ્છ અણી થઈ આપણું કરવા છતાં એવાએને એમની
અબિદિશમાં સ્વ ન પડે ત્યારે ગુરુસે થઈને પડતું મૂક્યું-
દેશી દેહુ, આથી પીંજ ન થમવી. ' અહોભાગ્ય કે ભાવનાના
પત્ર નો લેખને કદા ન લખી. ' એમ આશાસન આપતું રહ્યું,
દંડાકારે કલ્પદેસ્વાન્ । એ શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા અને ગેબી
મે તેમણે અશાસ્ત્રીય કે એ શ્રીમહાપ્રભુજીનાજ સેવકોનાં વચન,
કારે કારે વિદુષસદનં ઘયમ્ । શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા કે માટે
કેઈ અવ્યવસ્થા પૂરતા અસમજન થાય તોહિ અસતશ્ચાક્રમં
સોદ્ । આમણ સહી લેવું.

શ્રીમહાપ્રભુજીની સૃષ્ટિમાં ચતુર્થગૃહવિના અન્યત્ર પરસ્પર આવા
આલેખે થતા નથી, શ્રીગોકુલનાથજીના સમયથીજ તિલકની મિત્ત-
તાને લઈને આ ઉપદેશો થતા આવ્યા છે, પૂજ્યપાદ શ્રીગોકુલનાથ-

છનો વંશ એ સહુ પેદીથી આગળ ચાલ્યો નથી જેથી લેમની ગાદી ઉપર આવનાર એ આગેના તિલક સમ્મન્ધ સંસ્કાર પ્રથમથી બિન્ન હોવાથી તેઓએ આ તરફ વિશેષલક્ષ્ય આપ્યું હોય તેમ અણુનું નથી.

કહા સોવિધેષ પ્રભુના વચનામૃતમાં થોડું મળી આવે છે. વૈષ્ણવો પરમપ્રણી આ તિલકને જ શુદ્ધ દંડાકાર માની કરતા આવ્યા છે. આ આમતમાં નિઃસંદેહ વૈષ્ણવો ન તો પીઠાવીશને કોઈ વિનતિ કરે કે કુલ્લનો સર્વ ન કોઈ આગ્રહ કરે, વચ્ચે વચ્ચે ગોસ્વામિનીઓના અધિકાર, આમાં અગ્રાજક જેવાં તન્ત્રો ચર્ચાકારોની ચર્ચાનાં ક્ષેત્રો બને, ન તો પીઠાવીશર પ્રત્યુત્તર આપે, નવા વૈષ્ણવો તે તરફ સ્વિય જાન આપે, વાતાવરણ વિશેષ ગરમ માલુમ પડે તો પીઠા-વીશ પેલાના તે ચર્ચાકાર બંધુજનોને અથવા તો તે અર્ધદગ્ધ પશ્ચિને કલ્પનાથી રોકે, તેટલો સમય જરા શાન્તિ પણ કિત્તેન, જીવ સમયે જીવજ તેનું તે કુલ્લ કરે, આકર પ્રાચીના આદિથી અન્તર્ગત વંશનારા ઓછા, વાંચીને વિચાર કરનારા વીરલા, પ્રાચીને સમ્પ્રદાયની સમષ્ટિમાં ચતુર્થશૃકને મણીને આદિરેખ-દંડાકાર સમ્મન્ધિ સંક્ષેપમાં કે કહ્યું હોય તો ચર્ચાકારો કેચિત્ સંદેહો અર્થે અનાદરમાં છે કહી દેવાયે, તુલ્યનુ ન્યાયે બિન પડેલા અનાદર કરે એમ હોઈ શકે પણ તદનુચિતમ્ અથવા તેવું કે અનાદર સંખ્યા હોય તોજ વિરોધીના મત પ્રમાણે નિન્દા અથવા નિષેધને જગ મળે, એમને તો 'એ દંડ કરવા' એવું ચોકખું લખાણ બોલે એ તે પણ દ્વિરેલું ભવતિ. દળદાકારં કલ્પયેત્. મધ્યે છિદ્રઞ્ચ કલ્પયેત્. અન્તરાલં પ્રકલ્પયેત્. વિગેરે હોવા છતાં જિગોષુના દ્વિયં ત્યસ્ત્વા કાર્ય્યઃ કોલાહલો મહાન્. એ કલિ-ધર્મને આમળ કરી પેતાનું સહુ અને અન્યનું સર્વ દેશ માનનારા સપંદોદોની દષ્ટિમાં તો સર્વ દેશજ છે, સંક્ષેપમાં 'દળદાકારં

લલાટેસ્યાત્' એ શ્રોતદ્વારકુળના તિલક સંબંધ મહાવાક્યને
અન્યકારોએ પોતાની દૃષ્ટિ પ્રમાણે ઉપલક્ષ્યથી કે પરિભાષાથી
પાંડિત્ય પ્રમાણે જ પ્રમાણિત કર્યું છે, ત્યારે સંર્થિત્વાઓએ એમના
એવર્માં વૃક્ષના અર્થથી આલેખના કી કરૂં જનાવ્યું છે, આ
પુત્રકમાં લાભોપ રીતે ઉપલક્ષ્ય અને પરિભાષાનાં લક્ષણો પાતાવી
'દશકર વિરેખ જ છે' એમ તથા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.
અને તે જુલુ તેજ સુ-ચકરોએ આલેખ પ્રમાણે પ્રમાણે.

ચતુર્થકુળના રૈભુએ ધીમેવામાં રસ-પસ હોવાથી પોતાની
મતી કે ખેડી મર્મો રાવ જે તેજ જાણતા નથી, જાણે તો પ્રમાણ
જાનના સારવર્તના અભારે આપણા માર્ગનું તત્ત્વ ખીજે શું જાણે,
આપણે જતા આપણા જીમે તે શું ખોટું દશે, શ્રીજીએ દંડાકાર
તિલક કાઢે એવું સર્વ નથી કહીને થતી ચર્ચા તરફ બેદરકાર રહે,
એમના મનના પ્રમાણે સમપ્રદાયમાં 'સમય સમયનાં દર્શન કરવાં
અર્થે આમણ કે ન સમજાય તોલો કીર્તનો ગાવાં, શ્રીકાકુરજીને
અને સુલજીને મેટ કરવી, મંડળોમાં રપર કે ૮૪ વૈષ્ણવોની વાતી,
સિદ્ધાપર, પોતા મન્ય કે મોઠાં બાળકનાં વચનામૃત વાંચવાં, સમૃદ્ધિ
કારી નીર્ગત હોય તો માર્ગદ લક્ષ બગવત્સેવા કરવી, આટલું જ સર્વ
સાધનજ તત્ત્વ છે; મોઠ વિદ્વાન એમના કર્તવ્યપરત્વે કદાચિત્ કે
હોયો 'જાણનાં જાનની બરૂર નહિ. જાનીના હૃદયમાં ભાવ ન
હોય, આ કલિકાલદિક દોષ પાંડિતની દષ્ટિ તિમિર બરીજી રે, આપણને
એ પંચાત ન જાને, સુખતે શ્રીવલ્લભ વલ્લભ કહીએ' વિગેરે
કદાચતો ઉપયોગ કરે, સમાનશીલના જ સંસર્ગ, આમ હોવાથીજ
આવાં મનસના અનુભવી એક સામપ્રદાયિક વિદ્વાન મિત્ર લખે છે કે
- 'હન્ત ! માવનાપ્રધાને ડસ્મિન્સમ્પ્રદાયે ઘણિગ્વૃત્તિભૂમત્વાદેવ
પાંડિતાનાં મહતી દુરવસ્થા દષ્ટિપથમવતરતિ' । યુવાનવર્ગ વ્ય-

વસાય વ્યવહાર હોવા છતાં સમુદાયના રીવાજ પ્રમાણે કે વૃદ્ધોને ખૂશ કરવા માથા નિવેશ કરવો, કાંઈને બાપ, કીર્તનો ગાય એમ પ્રાચીન ક્રમ સચવાય, સિલિચરણ પ્રસિદ્ધ પૂરતાં સમા, બાપણુ, પુસ્તકાલય પાઠશાળા વિગેરેના કાર્યોમાં હોય, એવા સમયમાં જ આ બધું ઉદ્ધારત, આમ હોવા છતાં એ જગતે દેવ-પુત્રમાં પ્રેમભાવ અને શ્રદ્ધા તો જરૂર વધારવાનો ચોક્કસ છે, કોઈને નિવેશ વગેરે વાંચ્યાં હોય તો શુદ્ધાકારે જાણવું સ્વાભાવિક છે. પણ નિમ્ન કક્ષા શ્રીમદ્દાપ્રમુખની એ નિમ્ન જાણીતા જગતે જાનબતા વિના, ઉપવેશવ અને પરિ-સાધના વિગેરે ઉપવેશવ વિના, મચીકારની મુશ્કેલી તરફ તીવ્ર નજર નાખ્યા વિના, જાનબતા તારતમ્યને રહમતવા વિના જ.

નિદાનો કે જે સાધારણ પૌરાણિકો હોય છે તે પણ જે પરમ્પરાથી હોય તે વેદાંતનું સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાન હોય, યુગધર્મ પ્રમાણે જનજલો માંજલુદેરો થવાથી ફક્ત સમ્પ્રદાયના છે એટલું જ જ્ઞાન; સાથે જોડી મુમાસ્તા તરફ હોય તેવી તે આશ્રિત બ્રાહ્મણ તરફ વાંચક, સમ્પ્રદાયના સર્વજ તરીકેનો દંભ, સમયે સમયે આમ થઈ શકે છે. આ રીત નથી કહી દેવાવવાના પ્રયાસ, શુભ્રપા અને જ્ઞાનના વિરોધે આઠવિકા વિવશતા શુભ્રપાની જ સહયરી થાય, જ્ઞાન નીરસ થાય, પ્રપંચી થઈ જાય વગે. થયાંઓ યાદગી રહે, ખગલગાદ વિશેષ થાય તો આવડત પ્રમાણે ઉત્તર અપાય, સાંજ કરતાં સંજીવ તરફ વધારે વધારે, સારા પાંડિત કરતાં નામમાવના મરેણાનું સન્માન, આ બધાં કારણોથી આ આશ્રિત પૌરાણિક હો કે સાચી હો આ લોકોના આદરપાત્ર થવા માટે લહેણે વ્યાકરણ, ન્યાય અને વાસ્તવિક પુરાણ જ્ઞાનને પણ બાળુએ રાખી સંગીત શીખવું જોઈએ, સંજમ સાથે સરકારની વચ ધટ થાય. ઉદ્ધવજી જેવા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનજ્ઞાનીને પણ ચૂપ કરી શિષ્ય બનાવનાર, રસ

સર્વસ્વનાં સર્વંદ અને ક્રિયાશક્તિનાં સર્વગના સમ્પ્રદાયમાં વિશેષ
જ્ઞાનની અસર નથી. કહેવારા બધાં વૃથાબળ અમાસને આરૂઢ થતા.
હેન ત્યાં આજીવન સુખ જ, આ ચર્ચા પણ લગભગ સૈકાથી
વાળી આવી છે. કહેવારા શીંગોડુલાચળની માદીએ આવનાર
આજીવન એ કુળનેના વિષય સંબંધિ સંસ્કારો પ્રથમથી ભિન્ન
કેમવડાં જેમવડાં કહેવડાં ચર્ચાથી અજ્ઞાત હોવાથી, આશ્રિત વિદ્વ-
અને આજીવન કુળને સંબંધ હોવાથી તથા તેમાં શુભ્રણ અને
કર્મનાં પણ કહેવડાં કારણથી સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાનનાં અભાવે
અજુબજા અને અજાણ્યોની આ એકજ ચર્ચા વર્ષોથી નિશાનખાજ
અને નહીં છે.

અભિવ્યક્ત તેવા શાસ્ત્રાર્થો હવે થતા નથી, યુક્તિયુક્ત કે
અભિવ્યક્ત અભ્યુ કરવું તે પણ હવે રહ્યું નથી, ન મેતવ્યં નવો-
જ્ઞાન ન જ્ઞાનવાદનો વચ્ચ:। જ્ઞાદિતિ પ્રતિવક્તવ્યં સમાજ
વિચિત્રીકૃમિ:। બધાં ત્યાં થતા શાસ્ત્રાર્થોમાં પ્રાપ્ત, ધમાધમ અને
કેવળે એકી અગ્ર કરવાના પ્રયાસો દષ્ટિગોચર થાય છે, હૃદયમાં
અજાણ્યોનાં મૂંઝાં વાયસ્પતિ સરખાના યોધથી નીકળતાં નથી,
તે પણ વિશેષ નિયુષ્ણની વાત જ શી! શાસ્ત્રાર્થની ચેત્તેન્ને અપાધ
એ જેવડાં પેપડ પરપોટા જેવા અક્ષરોથી આહ્વાનો સ્વીકારાય છે,
સામ્યો કરાય છે, હૃદયપક્ષતા આગ્રહી એકત થાય છે, ખંડન
સામ્યો પ્રારંભો થતા ન થામાં તો શાસ્ત્રાર્થના શા અક્ષરનો
અક્ષર અક્ષર જતી કોલાહલ, ખુરશાખુરશી દંડાદંડી, કુંસાકુંસી,
અજાણ્ય, રોજદૂત, સમાવિષ્કર્ષન અને શાસ્ત્રાર્થની સમાપ્તિ,
વિશેષ દંડકર્ષના શાસ્ત્રાર્થમાં પ્રતિવાદીને છિન્નમૂલ પ્રોચ્છિતમૂલ
આ એકજ હેતુ પ્રધાન દ્વંધવ નિદાન લાગે છે તેથી તે કહે છે કે
અને એ તેમજો અજાણ્ય છે, વાદિ કહે છે કે અમે

નાશા મૂલ્યો અને રચનાઓ જુદી કરતા હોવાથી તે દોષ-
 દ્વિરેખા દંડાકારને રજા મળે નથી કુલ્લપુણ્દ્ર દ્વિરેખાં મળતી
 એમ થતીએ એટલે દોષથી રાજીય છે, પ્રતિવાદિને એ ઉત્તર
 રજા નથી એને એ 'સમ નહિ' એમજ ભૂત ભરાયકું હોવાથી
 બ્યારણુ સાચી સમજ મળે એમજ નથી કે પરિભાષાની બ્યાખ્યા
 થી સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ પ્રતિવાદન કરાય કે ઉપલક્ષણનાં લક્ષણોથી પ્રમા-
 નિત મનાય કે ની પુર્ણાંશની આગા અને શ્રોગોકુલનાથજીના
 આચાર્યશ્રી વિદ્ય સમયે નિર્દોષ સિદ્ધ કરાય તો પણ નહિ તે
 નહિજ, આ વચ્ચે કાલ નહિ, હાર કબૂલાય નહિ, પરિહાર કરાય
 નહિ એટલે એમજ, કલ્પાદનામ્ એકાદની સાથે તેવી હલ્લની આપ
 હોયે આજ્ઞાત જો એવે, એને નંદારે ખંડનું યુક્તિ યુક્ત ઉત્તર
 ન મળે ત્યારે તેણે દંડાકારને લખ્યું કે 'શું ત્હમારા એ દંડાનું
 નિષ્કલ્પકાર છે?' ત્યારે વચ્ચેનું જાણ એનાયે જવાબ આપ્યો કે
 નિષ્કલ્પકાર, એ દ્વિરેખા-દંડાકાર સાચીય-પદ્ધતિને દૂર કરીને એ દંડાના
 રચનાથી લખેને પ્રમાણિત લાગે તો આ તરફથી પણ આપ જેવા
 જોને આપ કો એ તે જુદા સ્વરૂપે પ્રમાણિત લાગે, માર્ગ વૈશ્વા-
 નસો એ, કલ્પાદની આચરવકા છે. 'આ એક દ્વિરેખા-દંડાકારની
 નિષ્કલ્પકારના સમર્થ સદાયક પૂરા પુરોભાગિ સાથે કરેલી શાસ્ત્રા-
 ર્થની વચ્ચેની આ પ્રકારે વચેલી સમાપ્તિ. આજલ હિ કુટિલેષુ
 મ લેતિ.'

અધિકુલનાથજીના અનુયાયીઓ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના સિદ્ધાન્ત
 નિષ્કલ્પકારના નથી, અને પ્રાદીની સાથે સામપ્રદાયિક આત્મતની કસ્ટર
 ભજવતા છતાં વચો કરતા નથી ત્યારે ત્યારે આ દ્વિરેખા-દંડાકાર
 ઉપર ચર્ચાઓ થઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે પોતાનો સિદ્ધાન્ત શાસ્ત્રીય
 પારમ્પરીક અને વિશુદ્ધ છે એમજ પૂરવાર કરી બતાવ્યું છે. અન્ય

એ વચનામૃતમાં મધેયક આપ્યાઓ કરી છે
 તે મધ મધ્યમરંગ ગતનાં વચન માની અનાદર કર્યો નથી,
 એકાદ તરીકે મંદિરોલીવાળા ગો. શ્રી. ગિરિધરજી કૃત ૧૨૦ વચના-
 મૃત જેવું જુવું વચનામૃત છે, તહેમાં લખ્યું છે કે 'શ્રીગોકુલ-
 નાથને જે રવાખીની ખંચર જહાંગીર આદશાહને ખીરખલ પાસે
 આવ્યો' જહાંગીર આદશાહ અને ખીરખલની એક કાલીનતા કયા
 ખીરખલ છે, કોઈ ખીજે ખીરખલ તે સમયે હોય તો જહાંગીર-
 નાથ કે અન્ય ઇતિહાસ તપાસવા જોઈએ, ઇતિહાસ જાણનારા-
 એજે જાણા તિલકના પ્રસંગ સમયે ખીરખલની હયાતી વિચારવા
 નહીં છે, વળી આગળ લખ્યું છે કે આદશાહના કહેવાથી શ્રીગોકુલ-
 નાથને ત્યાંને ત્યાં જ બરસભામાં 'નોચેકો તિલક પોંછી
 રોચો' તે એ પ્રોચિત મૂલનું દોષારોપણ ચર્ચાકાર કોના મતથી
 કરે છે કે એ એક વિચારવાનું, સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા જ્યેલા તેમ
 જો નિન્દિત તિલક કરે એ ખીજું વિચારવાનું અને એ નિન્દિત
 તિલકને અત્યાર સુધીના મહાપુરૂષે ચલાવી લે એ ત્રીજું વિચાર-
 વાનું. આમ છતાં અન્યમતવાળા એ તરફ જોદરકાર રહે અને આવા
 સુ-મેનુઓ ભ્રમણામાં કુટાય વિગેરે ઘણું ઘણું વિચારવાનું આવે
 કે જહાંગીરમાં ત્યારથી આગળીને શ્રીગોકુલનાથજીના પીઠાધીશો (૧)
 અને વંશજો છરું તિલક કરે છે અને આકીના તો હતું તેજ કરતા
 અધિક છે' જરા પૂછવું પડશે ચિદ્રૂપે ઉપાડેલા ઝગડામાં એકલા
 શ્રીગોકુલનાથજીને પડવાની શી જરૂર હતી! માળા તિલકના વિજેતા
 તિલકુ વત આખા સમપ્રદાયમાં એમને એકલાને આપવાની શી
 અવગણના! રક્ષણ કરવા જનાર વિલક્ષણ વેશે પાછા ફરે તે કલંક
 કયાં જણને કેમ નહિ! જેવું જહાંગીર આદશાહ પાસે ખીરખલનું
 કેવળ તેવું જ તેવી તેવી અપોનું ગુરૂપણ, ન મૂળીનાં ધજ જેવી
 વાત કે, આમ જાણવા છતાં શ્રીમહાપ્રભુજીના વંશજનાં વચનામૃત

હોવાથી શ્રીગોકુલચરણ અનુવાપિયો અમૃતં ચાલભાષિતમ્ । એ
નાયે એ જુએ એમથી વધે છે.

‘સમગ્રજ્ઞાન સમંતો આ તિલકના સમર્થનમાં નથી’ વિગેરે
કહેનારને એ કે તેણે જ એવાં પ્રતિવાક્ય હોય, વ્યક્તિગત વાતો
સમીક્ષાનુસાર પ્રતિપાદન ન કરાય, અન્યનું અશાસ્ત્રીય ન કહેવાય,
સિદ્ધાન્તને અનુસાર આપવા પૂરતું કદાચિત્ પ્રાસંગિક કહેવાય, નહિ
તો અન્યનું અનુસાર સત્ત્વમન્યચ્છાસ્ત્રનિયન્ત્રિતમ્ । તસ્માચ્છાન્ત્ર
પ્રમાણે વિરોધી ભાર ન રહે. એવા થોડા પ્રસંગો ચર્ચા સમ-
પન્ના છે, સમગ્રજ્ઞાન સુપ્રસિદ્ધ પરમસમર્થ વિદ્વાન એક જોસ્વામિ
જીએ તે પ્રસંગે આપી કરેલી કે ‘આ નકામા ગૂડા છે, દંડાકાર
ગૂડા જ સુખ્ય અને છૂટા બન્ને તિલકનો પ્રતિપાદક છે, બાંધ્યું
કરવાનું એક દંડ કરી સાન્તરાલ અને મધ્યેછિદ્ર કરવા વચ્ચેથી
પેંછે અને પૂક કરવાનું એ દંડ કરી વચ્ચે સાન્તરાલ અને મધ્યે
છિદ્ર રાખે બન્ને દંડાકાર કહી શકાય અને બન્નેની તેજ પ્રમાણે
આચાર ગ્રામ પરમ્પરા છે, એમાં પોતાનું શાસ્ત્રીય અને અન્યનું
અશાસ્ત્રીય કહેવા નીકળતું તે બુદ્ધ ભરેલું છે.’ બીજા એક સુપ્રસિદ્ધ
એ સમગ્રજ્ઞાને આપી કરેલી કે પુરૂ શ્રીગોકુલમાં કાકુરજી શ્રીગોકુ-
લચરણ ચોટવચ્ચે દરિયાકૃતિ કરાય છે તહેવું કેમ !’ વિનંતિરૂપે
ઉત્તર આપતું કે અરાજક સમયે કે તેવું તિલક કરનારાઓએ કરેલો
સમગ્રજ્ઞાન, ચોળ એક ઉદારચરિત પ્રભુએ આપી કરી કે ‘ભલે,
દ્વિરેખ દંડાકારનું શાસ્ત્રીયત્વ પ્રતિપાદન કરવા લખો પણ માર્તંડ-
કારના મનનું બંધન થશે તો કહેવું પડશે’ માર્તંડ એટલે બ્રહ્મ
પુંડ્રમાર્તંડ, ઉત્તરમાં માર્તંડકારે સંક્રયિત દ્વિષ્ટી લખ્યું જ નથી.
બહેમાં અમદાવાદ બંધન હોય તહેનો અમારે જવાબ આપવાનો,
અમદાને તો બધા આકરે અન્ધોમાં દ્વિરેખ-દંડાકારનું પ્રતિપાદન

તેમજ તે સ્ત્રી તે સ્ત્રીને જ નમે કહી રહ્યા છીએ. જિવરપું
 સ્ત્રીને જિવરપું સ્ત્રીને સ્ત્રીથી દ્વિરેખ દંડાકારનું મંડન
 કરવામાં આવ્યું છે. સ્ત્રીનાર ચતુર્થશૃંગના તિલકાયત શ્રી દાહિજ
 સ્ત્રીનાર ચતુર્થ શ્રી દાહિજ મહારાજ પ્રથમ-ચતુર્થ પીઠાધીય
 સ્ત્રી. સ્ત્રી પુત્રીનારની તેલીવાળા કૃત પ્રસ્તાવના, આ શ્રી દાહિજ
 સ્ત્રીનાર સ્ત્રી સો સોમોદરજ, આદિથી અંત પર્યંત તે મન્ન
 સ્ત્રીનાર સ્ત્રી દંડાકારનું જ પ્રતિપાદન અને સિદ્ધાન્ત તરીકે
 સ્ત્રીનાર દંડાકારનું પ્રતિપાદન દેખવામાં આવશે. સત્સિદ્ધાન્તમાં ઉમાં
 સ્ત્રીનાર સ્ત્રીનાર કર્યું છે જ નહિ ફક્ત જિવરપુંડુ ધારણવાદનો અનુ-
 વાદ વિશેષ છે, છતાં તહેમાં પણ દ્વિરેખ દંડાકારના પ્રતિપાદક વચનો
 કે અમ્હારી દષ્ટિમાં શ્રીમહાપ્રભુજ અને તહેમના કોઈપણ વંશની જ
 કૃતિ-ચતિમાં અનાદર-ભુદ્ધિથી સંભાવના કરવી તે પણ પાપરૂપ છે,
 સ્ત્રીનાર સ્ત્રીનાર દૂર કરવા જરૂર પડી, આ જરૂરિયાતમાં
 સ્ત્રીનાર સ્ત્રીનાર ગવેષણમાં વધારે પડતો શબ્દ આવે અને તહેનાથી
 'જ કલ્પિતમર્મણા સ્પૃશેત્ । વિગેરે જે કંઈ વાગ્દોષનું પાપ થાય
 તે સ્ત્રીનાર સ્ત્રીનાર ઉત્પાદકને અર્પણ કરી આશ્વાસન પામવું એ જ
 મુન્દરમ્ ।

યુક્તિયુક્ત પ્રવૃત્તિયાદ્યાલાદપિ વિચક્ષણઃ । રવેરવિષય
 જનુ ક્ષિ ન વોષઃ પ્રકાશયેત્ । બધાય વૈષ્ણવ-સમ્પ્રદાયોમાં પોત-
 પોતાના વિશેષો સહિત જિવરપુંડુનું વિધાન છે. દિગ્ગતિને માટે
 તેમજ તિલક ધારણ કરવું તે અગ્નિહોત્ર સમાન છે, કોઈપણ વૈષ્ણવ
 સમ્પ્રદાયની રીતરિવાજ પુરૂષ પોતાની રૂચિ પ્રમાણે વિના સંકોચે
 તે કરવા કરી શકે, અને તેવા ધણા ચંદન કુંકુમાદિથી હરિપદાકૃતિ
 ધારણ કરતા જોવામાં આવે છે.

કુંકાણમાં હરિપદાકૃતિ ગ્રંથપુરો સર્વ પ્રામાણિક પ્રચાર છે. શૈવ
વૈષ્ણવોની પ્રત્યક્ષિત્વમાં પણ હોય તેનું ત્રિપુંડ્ર અને વૈષ્ણવોનું ઊર્ધ્વપુંડ્ર
કંઠાનિશાન એવું અન્યથા છે, આ સર્વ સાધારણ ઊર્ધ્વપુંડ્રની વાત
જઈ, વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં જેને ઊર્ધ્વપુંડ્ર તેવા તેવા તદ્દાવતોવાળાં
દેખવામાં આવે છે, એ સર્વ સાધારણ હરિપદાકૃતિ ઊર્ધ્વપુંડ્ર પુષ્ટિ-
સમપ્રદાયમાં પણ મળતું મળતું હોય તો અન્યથા વૈલક્ષણ્ય આવતું
નથી. સમવિરોધીકૃતિ એ કાંઈની રૂચિ કે યદ્યથાથી સંભવિત છે,
સામાન્યતાસિદ્ધિ વિરોધાતિવેશઃ । સામાન્યની સરખામણીમાં
વેદોની સમખાતિથી ન કાઢ તેથી દ્વિરેખ-દંડાકાર જ વિલક્ષણ્ય
સવિરોધ અને ત્રિપુંડ્ર-અક્ષિત્વનાં આવતું પ્રકારક હોવાથી શુદ્ધાદિત
સમપ્રદાયનું અક્ષિત્વ તિલક કરે છે, દંડાકાર એ શબ્દ માત્રથી પણ
દ્વિરેખ દંડાકાર એવામાં આવે છે, પરમલીય ન્યાયથી પણ રેખા-
દ્વિરેખાકારી ન હોય એ, આ પુરતકમાં દંડાકાર તિલકના વારતા
વિષે સ્વસ્થ પ્રતિપક્ષ કરવાનો પ્રયાસ છે.

આ દ્વિરેખ દંડાકાર સર્વ પ્રકારે શાસ્ત્રસિદ્ધ હોવા છતાં કૃતિનો
અવિરલ હોવાથી કૃતિવિષયમાં નવીનતા દેખાતાં ધર્તર જનતાને
કેટલકાં કારે, કોટકરિય લોશમાંથી કાઢ ચિદ્રૂપ નીકળી આવે આ
શબ્દ સંખ્ય-જે, ચિદ્રૂપે તમામ ઊર્ધ્વપુંડ્રોનો વિરોધ કર્યો હોય તેનું
ધનિદાસમાં નથી. આ નહિ દેખેલા દ્વિરેખ-દંડાકાર તિલક સાથે
તુલ્યની માણને એક લેણે ખખાળા કર્યા હોય તે ખનવા યોગ્ય
છે, એક સાધારણ સ્વાતી સમર્થ આચાર્યપર્યંત ન પહોંચે તો
તેને તેના જેવે માનસવાળા રાજદારી પુરૂષો મળતાં લાગવગથી
રાજદારી ધૂમી ધોષક બચાવે તે પણ શક્ય છે, ચિદ્રૂપના સમયમાં
રામાનુજ, મધ્વ, નિમ્બાર્ક અને ચૈતન્ય સમપ્રદાયના આચાર્યો તથા
તેમના શિષ્યો વિદ્વાન હતા, તેઓ પોતપોતાનાં ઊર્ધ્વપુંડ્ર અને

સાચું ધારણ કરતા હતા જ છતાં તેઓ ઉપર ચિદ્રૂપનો આસેપ કે
 અન્ય પડવાનું તે લોકોના ક્ષતિહાસથી જાણવામાં આવ્યું નથી
 તેથી સાબીત થાય કે ચિદ્રૂપની ચેષ્ટાનું લક્ષ્ય પુષ્ટિ સમ્પ્રદાય જ
 હતું. હવે વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયોમાંથી માળા તિલકનો પ્રસંગ નીકળી
 આવે તો કૃષ્ણદેવ રાજની સલામાં થયેલા શૈવ-વૈષ્ણવોના શાસ્ત્રાર્થોમાં
 વૈષ્ણવનાર્થોએ સપક્ષ શ્રીમહાપ્રભુજીને આપેલા વૈષ્ણવ-શિરોમણિના
 નિહાળે પેદે શ્રીગોકુલનાથજીને પણ કેં મળ્યું હોય અને તે તે
 મળતા જ મન્યથી નીકળી આવે; તેવું કેં નથી, તેથી સાબીત
 થાય છે કે ચિદ્રૂપને દ્વિરૂપ દંડાકાર જ અશ્વાત્થામ લાગ્યું હતું. તહેવું
 કે જોર જ હુમલો કરી તે ધારણ કરનારને રંગડયા હતા, વિશેષ
 જાણી સતાં શ્રીગોકુલનાથજી પોતે વૃદ્ધ હોવા છતાં આદર્શાહનો
 કુદરત કાસીર હોવાથી ત્યાં સુધીનો પ્રવાસ કરી ભર સભામાં
 સ્થાપેલ રૂતે દ્વિરૂપ-દંડાકારને સમ્રાજ્ય સિદ્ધ કર્યું, માળાતિલક
 કર્મમાં આ કથા જ સવિસ્તર છે, આકાની ખીના છુદ્ધિમય હોવાથી
 ચિત્તાક્રમ્મ યત્કર્મ તન્નશંસન્તિ પંડિતાઃ । અને તેથી જ કહેલા
 એવ મન્યો અપ્રસિદ્ધ રહ્યા છે, છતાં તેવું થોડું દળદાકાર તિલક-
 નિર્માણમાં આવ્યું છે તે જોવું.

આપણે શાસ્ત્ર અને તહેમાં કહેલા વિષયોના ધર્મને સ્થાપિતતા
 સુધીએ તે પ્રમાણે વર્તતા હોઈએ તો અન્યને કહી શકીએ, આપ-
 નામ કેવળ નમસ્કર્તા હોય તે જોયા વિના ખીનતા નવા ઉપજાવી
 નથી જોઈએ તો 'આપમાં અઠાર છે.' જેવું સાંભળવું પડે, પ્રકાશ
 નો, અપ્રકાશ વિદ્યાયના પડછાયા જેવાં વર્તનોથી પ્રસિદ્ધ ન થવાય,
 અન્યને કહ્યું છે જ શું? શાસ્ત્રો જોયાં છે કેણે? સુંઠની કાંકરીથી
 મોંઘે નહીં સ્નાનરતા જમતામાં ધર્મના નિશાન ઉપર આ ધમાધમ
 કરે. દ્વિરૂપ દંડાકાર જે જિમી બે રેખાઓ કરવાની છે તેમાં

ભિન્નરૂપના રેખાના અર્થો ! સપ્રમાણ શાસ્ત્રીયને અશાસ્ત્રીય કહેવા
નીકલતું અને અપ્રમાણ કલ્પવૃક્ષાદ કરેલાને સર્વમાન્ય મનાવવા ધમકા-
વવા વગેરેના અપ્રમાણ પ્રયત્ન કરવા, સડો છે વિગેરે વદાતદા કરી
જનમાં ભ્રંશ મારવો એ કયા શાસ્ત્રમુખના અભિપ્રાયનો અપયો હશે તે
સોદરો અરે, અનુચ્છેદમેવતિ લઘીયસાં હિ ધાષ્ટર્યમ્ ।

દંડધાર તિલકને ચરણાકાર માની તે પ્રમાણે કરનારા બહે
તેજ હો, તે સહે અને કોઈ દિવસ વિરોધ કર્યો નથી, તહેમની
અભિપ્રાય તેજ હો, તેજની સંખ્યાવાચક પરિભાષાને તે અને તેવા
તેજ સહે, તેજના વક્ષને સિદ્ધ કરવા ઉપલક્ષ દૃષ્ટિથી દેખેલા આકર
અનેના સહે નામે તે તે અન્યકાર મહાનુભાવોના શારદ શશિ-
ભિન્નરૂપને સ્થિતિ કરવું યોગ્ય નથી, શ્રીગોકુલેશાનુયાયીઓને
એજ સહે પ્રમાણ હતા, છે અને રહેશે આ અન્ય પણ એજ
અનેના આપરે લખાયો છે તે વાંચવાથી રહમગશે, લિજ
નથી અજ તેજ સત્તાને માત્ર અતાવવા પૂરતો પ્રયાસ માત્ર છે.
પ્રયોગન પ્રતિષ્ઠ છે, દંડધાર-દિરેખ તિલક વિષય છે, પ્રતિપાદન
કરવા તેજનું પ્રતિપાદન તેજ સંબંધ છે, અને આ અન્ય વાંચી
સાચવો કાં તે પ્રમાણે વર્તનારા સર્વ કોઈ અધિકારી છે. વિદ્વાન
પ્રજા તે સહે અન્ય વાંચીને સારાસાર ગ્રહણ કરીને ચર્ચાકારના
વિશ્વવક્ત્રે અમલ રહે પણ સાધારણ જનતા આવી તુષકંડન જેવી
ચર્ચાએ સહેના પુન્ય-વર્ગ તરફ કદાચિત્ અનાદર કે અગ્રહાની
દૃષ્ટિથી દેખે અને તેથી જો કે પાપ-દોષ થાય તે આવા અપેક્ષા
લેખા કરનારને ઉત્તરોત્તર આવી પ્રવૃત્તિઓદારા દૂષક બનાવી અકથ્ય
અધિકારના અન્તિમ પદ તરફ દોરે તે આજું શાશ્વતીય નથી.
ઉપેક્ષાતમા આ લખાણ પણ વિવક્ષિત હ્યનુક્ત સન્તાપં જનયતિ
એ ન્યાયે નિ સન્તાપ થવા પૂરતું રહમગવું.

૩૪૪ કહે કે શ્રીમદ્દામરુજીએ દષ્ટાકાર લલાટે સ્યાત્ એમ
આજ્ઞા કરેલી હોવાથી એક દંડનો આકાર કરવો, તેનો જવાબ એ
કે ૩ તેવો અર્થ કરવાને દષ્ટાકારી લલાટે સ્યાત્ એમ પાઠ
એવો. અર્થ દંડાકાર શબ્દ અહીં સમાસાન્ત હોવાથી વિશેષણ
એ દંડના આકારવાળું થું એ છતાં સ્થાની શાન્તિ તિલક એ વિશેષથી
સમ છે. દષ્ટાકારમ્ એ શબ્દનો અર્થ—એક દંડના આકારવાળું
એ દંડના આકારવાળું અથવા અહુદંડના આકારવાળું એમ થાય તેથી
એક જ એમ પરમ્પરા હોય તેમ કરે તે યોગ્ય છે, ફક્ત દંડાકાર
શબ્દ કહેવાથી આકાર શબ્દના એકવચનને લાગે એક દંડનો આકાર
કરવો તેવો અર્થ નીકળતો નથી.

શ્રીમદ્દામરુજીએ કે આવો અન્ય લખવાથી સમાજમાં ઉછરતા
કુરોને હુદ્દિબ્રમ થવા સંભવ હોવાથી આ પ્રવૃત્તિ કલહોત્પાદક છે,
તેનું ઉત્તર પ્રત્યેક પોતાના સિદ્ધાન્તને દૃઢ કરે છે, આ પ્રવૃત્તિનું
કર્તવ્ય હોયું જોઈએ એવી સંભાવનાથી આ પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ શ્લેષમયું
હોઈ નથી, આશ્લેષ કરનારને સમાધાન વિના નિરૂત્તર ન કરાય,
સમાજમાં બંને ચરણનું સેવન હોવાથી દ્વિરેખ તિલક જ દંડાકાર
હોઈ શકાય. વળી આ અન્ય નવો નથી જ દષ્ટાકારતિલકનિર્ણય.
શ્રીમદ્દામરુજીએ તિલકનિર્ણય એમ એ અન્ય આયા પૂર્વ આ
વિષયના હવાયા છે જ તેથી હુદ્દિબ્રમ થવાનો અર્થ ચૂક્યો હશે.
કે આથી વિશેષ થાય તો ભગવદ્દિગ્દા, આ પ્રવૃત્તિ જ ભગવદ્દિ-
ગ્દાથી શરૂ હોય તો હવેથી થવાનું પણ તેમજ થશે.

આ અન્ય એવા સમયમાં બહાર પડે છે કે આપણે 'તિલક'ની
અવગતિ અમને રજા નથી, અમને તિલક કરવાને બદલે જવાબ

નથી, અમ્હે તિલકને માનતા નથી.' આલું કહેનારા અને તિલક ન કરનારા સંપ્રદાયના વચ્ચે-અતિષ્ઠિત સાંપ્રદાયિકાની સંતતિ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ ઉદાસીન દેખાય છે. આટલાથી તહેમની અન્ય પ્રવૃત્તિ પણ સમજાવેલો છે; છતાં જે હૃદયમાં બીરાજી આ પ્રવૃત્તિનો દેવ થયો છે તેના ચરણમાં આ પ્રવૃત્તિ અને તહેનાં ભાવિ-કુળોની ભેટ કરીને તોલે ક્યા કરીને આપેલી જુદી પ્રમાણે નિર્વાહ કરવો એજ દિવ્યજ્ઞ છે.

જે ચરણનો આકાર તેજ દંડાકાર એજ તારતમ્ય હોવાથી ચરણાકાર અને દંડાકાર એમ નામ ભેદે એક ચરણાકાર-ચરણાકાર, જે ચરણાકાર દંડાકાર એમ બન્ને ગ્રંથોમાં તિલક શાસ્ત્રસિદ્ધિ હોવા છતાં આચાર્યચરણેની દંડાકાર કરવાની આજ્ઞા હોવાથી તે આજ્ઞાનું રહસ્ય સ્થિતિસ્થાવરની વ્યવસ્થા પ્રમાણે જ આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રેણીમાં તિલકનું રૂપાન્તર સત્તા-કમળને લઈને છે, સત્તાધારીને પોતાનો નિર્ણય જ એવા તિલકનું કારણ હોવાથી તે જ તે તેમ કહી સકાય નહિ.

શ્રીગોકુલતાલજીના સેવકોમાં જે ભેદ છે, ભરણિ અને નીમ-કોમા. બન્હારે બન્હારે ચતુર્થશૃદ્ધ તરફ કોઈ જરાપણ આક્ષેપ કરે છે તારે તારે ધર્મવીર તરીકે ભરણિ જ આમળ આવે છે, આ તિલક આમળની ચચો થવાના પ્રસંગે પણ ભરણિ બન્ધુઓએ જ શ્રીગોકુલેશસ્ય તિલકનિર્ણયઃ (સં. મૂ.) તથા દંડાકારતિલક-નિર્ણય (મજાપાનાન્તર સાથે સંસ્કૃત.) એમ જે ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યો છે, તથા સ્વરૂપ શ્રીગોકુલતાલજીની કૃપા પ્રથમ તો તહેમને જ વંશપ્રદ થઈ ગયા. અન્હારે પરસ્પર કેટલીક બાબતોમાં મતભેદ

હોવા છતાં પણ ખોલેલું હોવા અનન્ય તરીકે સ્વચ્છતા અડગ ટેકધારી
સ્વરે અમદાવાદ અનુભવમાં એ લોકો બળાતકારે પણ અનુતાનું
મન કમળી અવગણ્ય પ્રતીત કરાવે છે, ચર્ચાના સમયે જ મન
કમળની કમળ હોવા છતાં અમદારાથી કે ન થયું અને તેઓએ
તે કમળ કમળી રીતે તેમ તહેમાં પ્રમાણ છે, આ પંક્તિયો લખતી
સમયે કોને કહે-પ્રભુ તરફની તહેમની ભક્તિનું સ્મરણ કરતાં હૃદય
સમર્પક હોય છે, શોધરિ તહેમને તહેમના ટેકમાં અવિચળ રાખે.

આ દ્વિરખ-દંડાકાર તિલક સખન્ધ ચર્ચાનો હૃદય-મધ્ય અને
અહીં પાછું કરીને વિ. સં. ૧૯૯૧થી ૯૩ સુધીમાં હોવા જોઈએ,
એટલે આ બીના અને લગભગ ૯-૧૦ વર્ષ થયાં, વાસના દાવાનળની
રહે સમયે હોય એ વાતાવરણ એકદમ ફેરી રીતે શાન્ત થયું તે
ચિત્તે વિસ્મૃતિના પ્રવાહમાં વહી ગયું છે તે પાછું લાવવા કે જૂના
જા નામ કરવાનો આ સમય નયો. તેમ અત્યાર સુધી આવી અન-
ચિત્તર એટલે કરનારાઓ કોઈ વિશેષ વ્યક્તિ તરીકે જણાયા નથી,
હતા પુસ્તકના પ્રકાશનનું કારણ, એવી ખામતોથી ગૂંથાયેલું હોવાથી
ચર્ચાના વિષયોનો વાચકને માહિતી મળે તે હેતુથી સિદ્ધાવલોકનથી
અવગણમાં આણ્યું છે, છતાં તે સમયનાં તે તે પ્રધાનપાત્રોને આ
લખાણનો આવેશ થવાની સંભાવનાને લક્ષ્યમાં લઈને જ નિષ્પક્ષ-
પણ રીતે વિષયનું સમર્થન કર્યું છે, જો કે 'દંડાકાર તિલક
નિર્માણ' નામના ગ્રંથદ્વારા દ્વિરખ-દંડાકારનું સમર્થન અને ચર્ચાનું
અવગણ તે સમયે થઈ ચૂક્યું છે જ, તોપણ તે સમયનો અલવચ્છત
સંજોગ આ કૃતિની આકૃતિ યોજવા બવાનદાર છે, સમય, સંયોગ
ચિત્તરનો પ્રતિફલતને લીધે પડી રહેલું કાર્ય શ્રીગોકુલેશ-પ્રભુની
અવગણી આ સમયે આ રૂપમાં આ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થાય છે, વાચકે

એટલું ખાતર થાય છે કે, 'દંડાકાર તિલક નિર્ણય' અન્ય
મથુરાવાસી નિવસીઓએ રૂ. ૫૦ ગો. શ્રીરમણલાલજીના સેવક પરમ
ભવતિ સંસ્કૃત લેખનના પદ્ધતિને બતાવેલો છે, ખાસ શ્રીગોડુલ-
નાથજીએ જે સંસ્કૃત લેખનના કાર્યથી પાછળ છે, કારણ લખાઈ
નહોતું તે સંસ્કૃત લેખનના માટેની વૈષ્ણવ બંધુઓએ પ્રથમ આકર
સંસ્કૃતના આ લેખને સહન વાંચવો. પછી આ પુસ્તક વાંચી
વિષય સંબંધી સંસ્કૃત શ્રીમદ્ભાષ્યજીના વૃણ્ડાકાર લલાટે-
સ્વાદ્. જે સંસ્કૃતજીને મમ રહમજીશે. મનુષ્યકૃતિ હોવાથી
રોગને કારણે સંસ્કૃતજીની લક્ષ્ય તેમ ન હોવા છતાં ભગવત્કૃપા
કારણે એક સંસ્કૃત સ્વરૂપ રખાવે છે કે નાલપીયાન્વહુ સુદૃઢ
દિનસિદ્ધિ લોક. સંસ્કૃત સમય પછી સં. ૧૯૮૪ ના પોષ માસમાં
રાજ્યસંસ્કૃતજી સંસ્કૃતજીના ભાષાન્તરકાર સામ્રાજ્યિક વિદ્વાર
શ્રીમુન નાથજીએ સંસ્કૃત, એમ. એ. એલ. એલ. બી. તરફથી
સંસ્કૃતજીને સંસ્કૃત સંસ્કૃતજીએ એ નામનો એક સંસ્કૃત લેખ
'સુદૃઢ એ સંસ્કૃતજી' નામના માસિકમાં શ્રીમુન વસન્તરામ
સંસ્કૃતજીએ લખેલ છે, જેનો વિસ્તૃત અનુવાદ તે લેખ સાથે આ
પુસ્તકમાં અનુવાદ આપેલ છે, લેખ પ્રાચીન જણાય છે, અન્યકારનો
નામનીય નથી, જ્યાં ઉપેદ્યક હોવાથી આ પુસ્તકમાં તે લખવા-
વસર છે. નામના સમયમાં નવા એક સરખા વિદ્વાન ન હોવાથી
સંસ્કૃતજીને સંસ્કૃત લેખ મને તેમ જાણી ભાષાન્તર પણ આપ્યું
છે, આ પ્રમાણે આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ છે, મહાવિ શ્રી. માધના
સહિત સ્વેચ્છાવા કાર્ય પ્રકીર્ણમિધીયતે. અનુજ્ઞિતાર્થસમ્બ-
ન્ધ: પ્રસન્નો હુસદાર. એ કિતવચનને લક્ષ્યમાં રાખી આટલાથી
જ આ ઉપેદ્યક લેખ રોપાને આભાર માનતો મંજલાભિમુખ
થાય છે. અધ્યાત્મ.

વીરપુર, (રિવાડી)

મહામહોત્સવ

સં. ૨૦૦૨

ગુણગ્રાહી

આલમુકુન્દ વૈકુંઠરાય શાસ્ત્રીના

સપ્તમ શ્રી સ્મરણ

मेऽस्माकं मनोमोदशयिनो भक्तभावुकाः
 श्रीगोकुलेशनामानो मालातिलकरक्षकाः
 प्रा. सं. १६०८-मार्गशीर्ष शुक्ल सप्तमी॥

(મુમુક્ષુ બુદ્ધ-મન્દિરાધ્યક્ષ ગોસ્વામિ-કુલ-કમલ દિવા.
કર પૂ. યા ઓ ઓગોક્લનાથજી મહારાજના દ્વિતીય પુત્ર-
રત્ન મહામ દિવ આજુમાન ઓ દીક્ષિતજી બાવા સાહેબની
સન્મતિ.

। વિજયતે શ્રીવાલકુળ્લ: પ્રભુ: ।

। નેહામિકમનાશીડસ્તિ ॥

શ્રીભારતસંરક્ષકસંઘ:

વડોદરાવેલી મુલેશ્વર, વર્ગવર્ધ નં. ૨

શ્રીકૃત બાલમુકુન્દ શાસ્ત્રીજીદ્વારા પ્રણીત 'ઢંડાકાર
દિવાકર' નામક ગ્રન્થનું 'મહે' અવલોકન કર્યું. અમ્હારો વૈય-
ક્તિક મતલેદ હોવા છતાંએ ગ્રન્થની રચનાશૈલીથી મહને નિરતિ-
શય પ્રસન્નતા થઈ છે. ગ્રન્થવિચાર મીમાંસક પદ્ધતિથી તેમજ
શ્રીમદ્ ભાગવતના આધારે કરવામાં આવ્યો છે. શ્રીમદ્ ભાગ-
વતનો આલેખનાપૂર્ણ ઉપયોગ વિદ્વન્મન:સંતોષાવહ છે.
સમગ્રદાયમાં પ્રચલિત એ પ્રણાલીમાંથી ઢંડાકાર તિલકપ્રણાલીનું
સમર્થન શાસ્ત્રીજીદ્વારા સુરચિરરૂપથી થયું છે એ નિ:સંદેહ છે.

ગો. શ્રી વીક્ષિતજી

(ધ્યાનપૂર્વક સમ્પૂર્ણ સંસ્કૃત-ગ્રન્થ સાંભળ્યા બાદ
ઉપર પ્રમાણે સન્મતિ આપનાર આ ગોસ્વામિ-બાળકને
જોડને શ્રી મહાપ્રભુજીના મહોદાર-ચરિત્રવાન એ નામનું અક્ષ-
રશઃ સ્વારસ્ય કોઈપણ સમયે ભૂલાય તેમ નથી.)

દંડાકાર-દ્વિરેખ.

તિલક છે દંડાકાર દ્વિરેખ

ચરણારને દંડાકારનો એજ તકાવત એક—તિલક છે.
અવિધ ભક્તિપથમાં સુખ્યત્વે, શરણુમાર્ગ તો જેજ
અર્પણ શરણાર્થને પણ, હરિપ્રદ આશ્રય છેજ
તદર્થે ચરણાકાર વિશેષ ત્યાં આકાર ચરણનો એક
તે કારણથી છે સાધારણ ચરણાકાર વિવેક
અનેરો પુષ્ટિભક્તનો ટેક કરે તે દંડાકાર-દ્વિરેખ—તિલક છે.
નિઃસાધન નિષ્કામ નિશ્ચળી નૈષ્ઠિક નિમમિત્ત નેક
નિશ્ચિત નાથના અનન્ય રે'વું એ જ્યાં મુદ્રાલેખ
કરે તે દંડાકાર-દ્વિરેખ શ્રીમહાપ્રભુજનો છે લેખ
સ્યાત્ લલાટે વૃણ્ડાકારં દંડાકાર-દ્વિરેખ
શ્રી પ્રભુચરણોનો આદેશ રેખાદય સમાન દ્વિરેખ—તિલક છે.
એક ચરણનું શરણુ કરણના કાર્યસિદ્ધિ દાખવેજ
ઉભય ચરણનું શરણુ સર્વદા સ્વામિને રીઝવેજ
તેથી છે દંડાકાર દ્વિરેખ દ્વિચરણાકાર સ્થમજનું સંકેત
માધવ-મંદિર મધ્ય મનોહર નિઝમાગમ સૂચવેજ
આવમુકુંદ ધરે છે એજ તિલક શુભ દંડાકાર-દ્વિરેખ-તિલક છે.

॥ श्री वाग्देवी प्रसीदतु ॥

॥ सम्मतिपत्रमिदम् ॥

नाविदितं समेषां विपश्चित्तमानां यद्दुःसाध्यत्वात्
संस्कृताध्ययनस्य जगत्प्रसिद्धोऽयं न्यायो यत् "सहस्रेषु च पण्डितः"
इति ॥ एवमेव सत्स्वपि सहस्राधिकविद्वत्तल्लजेषु केचिदेव
व्याख्यानपाठवं प्राध्यापकत्वं बाबलम्य प्रयतन्ते स्ववृत्तिरक्षैक-
वृत्तयः ॥ किन्तु नवीन ग्रन्थरचनाविधिकौशलप्रदर्शकं पाण्डित्यं
तु प्रकटयन्ति कतिपयाविरला एव विपश्चितः ॥ सांप्रतमेव
श्रीमद्बालमुकुन्दशास्त्रिप्रणीतोऽयं "श्रीदण्डाकार दिवाकरः"
ग्रन्थः साद्यन्तो निरवद्यश्चावलोकितोऽस्माभिः ॥ स्वल्पसूत्राक्षर-
मिव बहुवर्थप्रतिपादकं नवीनमेतद्ग्रन्थरत्नं वीक्ष्य चातीव
समत्तुष्टपश्चित्तमदीयम् । तत्र तत्र श्रुतियुक्तयनुभवगर्भितं युक्त-
शब्दसामर्थ्यमर्थगौरवसहितं रसप्रदञ्चेतद्ग्रन्थचन्द्रं वीक्ष-
माणस्य कस्य सचेतसश्चित्तचकोरो नमोमुद्येत ? "यत्र
शुद्धवैष्णवसम्प्रदायसंसिद्धं तिलकविधानं "चरणाकारं
दण्डाकारं वा" तद्विषयं सुतरां विविच्य विस्तृत्य च तथैव
समर्थितं यत् "प्राधान्येन व्यपदेशाभवन्ति" इति चाङ्गि-
प्राधान्यात् समदर्शिनां साम्प्रदायिकविद्वत्तमानां राद्धान्त-
श्चरणाकारमङ्गमुद्दिश्य दण्डाकारतिलकप्रतिपादकोऽङ्गित्वेन शेष-
केष्वेतेन वा सकलवैष्णवजनसम्मत इति सर्वमवदातम् ॥

शास्त्री गिरिजाशंकर नाथजीमाई

रायपुर सं. पाठशाला प्राध्यापकः

अमदावाद.

शुद्धिपत्रम्

अनु.	शु.	पृ.	पं.
व्यवहो	व्यवहृ	६-५	
घास्य	घास्य	९-१२	
प्रस्तत्वाच्च	प्रस्तत्वाच्च	९-१६	
तद्विद्धि	तद्विद्धि	११-३	
विस्तृता	विस्तृता	११-१६	
च्छिन्देत्	च्छिन्द्यात्	५-२१	
भगवत्स्वरूप	भगवत्स्व	१३-१५	
तथावो	तथैवो	१८-६	
पपद्यत	पपद्यत	१८-१४	
यथैक	यथैक	१८-२३	
वाहिनाभि	वाहिनीभि	१९-२०	
दुचिर	दुचिरं	२१-४	
भ्रुवोम	भ्रुवोम	२५-८	
वप्यूर्ध्व	वप्यूर्ध्व	२७-१४	
मुक्तिवान्	मुक्तिमान्	२८-९	
चरणयो	चरणयो	२९-९	
तथैव	तथैव	२९-१२	
नारायणन्ते	नारायणान्ते	३०-१३	

लाघान्तरभां तथा लीला शुभराती लम्बाणुभां रङ्गी
गयेली अशुद्धियो वाचके कृपा करी सुधारी देवी.